M A T E R I A Ł Y D O P R A C K U L T U R A L N O - O Ś W I A T O W Y C H

Seria VII. Wiedza praktyczna

/Technika, handel, rolnictwo, medycyna i t.p./

Nr. 13

KRÓTKA GRAMATYKA POLSKA

1944

Polska Y.M.C.A.

GŁOSKI, LITERY I ZGŁOSKI.

Mowa ludzka składa się z wyrazów, wyrazy ze zgłosek /sylab/, zgłoski - z głosek. Głoska jest to dźwięk pojedynczy, a litera znak, którym oznaczamy dźwięk na piśmie.

Głoski dzielimy na samogłoski: a, ą, e, ę, i, o, ó, u, y oraz spółgłoski: b, c, ć, d, f, g, h, j, k, l, ł, m, n, ń, p, r, s, ś, t, w, z, ż, ź; dz, dż, dź, ch, cz, rz, sz.

Samogłoski dzielimy z jednej strony na ustne /a, e, i, o, ó, u, y,/ i nosowe /ą, ę/, z drugiej na twarde /a, e, o, ó, u, y, ą, ę/ i miękkie /i, e/.

Spółgłoski dzielimy na twarde /b, p, m, f, w, t, d, c, dz, cz, dż, sz, ż, rz, ł, r, n, k, g, ch, h/ i miękkie /ć, dź, ś, ź, l, ń, j/.

Wyrazy bywają jednozgłoskowe np. kot, sól, stół i wielozgłoskowe, t.j. takie, które dzielą się na zgłoski czyli sylaby np. drzewo, pokój, okiennica. W każdej zgłosce musi być jedna samogłoska. Spółgłosek w sylabie może być kilka, jedna lub wcale, np. o-ko, i-le, przed-sta-wić. Podstawą zatem każdej zgłoski jest samogłoska, a wyraz składa się z tylu zgłosek, ile w nim jest samogłosek /za wyjątkiem samogłoski i, gdy służy ona do zmiękczenia, np. bie-da nie bi-e-da.

Zgłoski kończące się na samogłoskę nazywamy otwartymi /pra-ca,/ zgłoski kończące się na spółgłoskę nazywamy zamkniętymi /por-tret/.

Dzielenie wyrazów na zgłoski ma swoje zastosowanie przy przenoszeniu wyrazów z jednego wiersza na drugi oraz przy akcentowaniu.

Akcent w języku polskim stawia się na przedostatniej sylabie, np. wa-ru-nek, naj-dzi-wacz-niej-szy, i t.d. Są jednakże wyrazy,

które mają akcent na trzeciej zgłosce od końca; są to:

1/ wyrazy swojskie,mające na końcu cząstkę: by, że, to, bądź, śmy, ście, np.: po- wiedz-że, wi-dzie-liś-cie;

2/ cały szereg wyrazów obcych,jak np.: gra-ma-ty-ka, fi-zy-ka.

CZĘŚCI MOWY.

Wyrazy dzielimy na grupy zwane częściami mowy, których jest dziewięć: rzeczownik, przymiotnik, zaimek, liczebnik, czasownik, przysłówek, przyimek, spójnik i wykrzyknik.

Rzeczownik,przymiotnik,zaimek,liczebnik i czasownik odmieniają się według liczb, rodzajów, przypadków osób i czasów i nazywają się częściami mowy odmiennymi.

Przysłówek,przyimek,spójnik i wykrzyknik nie odmieniają się i nazywają się częściami mowy nieodmiennymi.

RZECZOWNIK.

Rzeczownik jest to część mowy,która oznacza istoty żyjące, przedmioty, pojęcia, uczucia i t.d. /np.:człowiek,stół,wiedza,miłość/ i odpowiada na pytanie kto? co?

Rzeczowniki można klasyfikować różnie, naprzykład na:

żywotne i nieżywotne	- /koń - stół/
osobowe i nieosobowe	- /chłop,pani - koń,cegła/
własne i pospolite	- /Jan,Wisła - dom, kot/
jednostkowe i zbiorowe	- /wóz - stado,tłum/
zdrobniałe i zgrubiałe	- /chłopczyk - chłopisko/

Z pośród ogółu rzeczowników wyróżniamy jeszcze rzeczowniki złożone, składające się z kilku wyrazów np.: kręgosłup, rękopis i t.p.

Rozróżniamy trzy rodzaje rzeczowników:

1/ męski - /końcówki: spółgłoska oraz samogłoski a, o, np. stół, kot, poeta, Józio, dziadunio;

2/ żeński - /końcówki: spółgłoska oraz samogłoski a, i, np.: gęś, jesień, kobieta, pani;

3/ nijaki - /końcówki: o, e, ę, um, np.:jezioro, słońce, ramię, muzeum./

Rzeczowniki odmieniają się przez liczby. Liczba pojedyńcza oznacza jeden przedmiot; liczba mnoga - wiele przedmiotów. Niektóre rzeczowniki używane są jedynie w liczbie pojedyńczej /pojęciowe jak miłość,złość, zbiorowe jak broń/, niektóre zaś tylko w liczbie mnogiej /drzwi,nożyce/.

Odmiana rzeczowników przez przypadki nazywa się deklinacją. Przypadków jest siedem:

1/ Mianownik, który odpowiada na pytanie kto?co?
2/ Dopełniacz - na pytanie kogo?czego?
3/ Celownik - na pytanie komu?czemu?
4/ Biernik - na pytanie kogo? co?
5/ Wołacz - nie odpowiada na żadne pytanie,gdyż oznacza wezwanie;
6/ Narzędnik - odpowiada na pytanie kim?czym?
7/ Miejscownik- na pytanio o kim? o czym?

Pytania:kto, kogo i t.d. odnoszą się do rzeczowników żywotnych; co, czego i t.d. do rzeczowników nieżywotnych.

Przy deklinacji rozróżniamy w rzeczownikach osnowę czyli temat i końcówkę. Osnowa jest to początkowa część wyrazu,w której zawiera się jego znaczenie,a która pozostaje bez zmiany poprzez całą odmianę jednego i tego samego wyrazu. Przy deklinacji zmienia się tylko końcówka i zależy od przypadku. Np.: w wyrazie pióro osnową jest piór ,

a końcówką o; wyraz pan nie ma końcówki w mianowniku liczby pojedyńczej, pan jest więc osnową; w dopełniaczu /pan-a/ do tej osnowy dodajemy końcówkę a, i t.d.

Ze względu na różnice końcówek przy odmianie dzielimy rzeczowniki na cztery deklinacje.

D e k l i n a c j a I.

Do pierwszej deklinacji należą rzeczowniki rodzaju męskiego, zakończone na spółgłoskę /dom, pies, koń, Jan/ oraz zdrobniałe męskie zakończone na o /dziadzio, Józio/.

Wzór odmiany:

Liczba pojedyńcza

Mianownik -	król	sąsiad	chłop	harcerz	brat
Dopełniacz-	króla	sąsiada	chłopa	harcerza	brata
Celownik -	królowi	sąsiadowi	chłopu	harcerzowi	bratu
Biernik -	króla	sąsiada	chłopa	harcerza	brata
Wołacz -	królu	sąsiedzie	chłopie	harcerzu	bracie
Narzędnik -	królem	sąsiadem	chłopem	harcerzem	bratem
Miejscownik	królu	sąsiedzie	chłopie	harcerzu	bracie

Liczba mnoga.

Mianownik -	królowie	sąsiedzi	chłopi	harcerze	bracia
Dopełniacz -	królów	sąsiadów	chłopów	harcerzów	braci
Celownik -	królom	sąsiadom	chłopom	harcerzom	braciom
Biernik -	królów	sąsiadów	chłopów	harcerzów	braci
Wołacz -	królowie	sąsiedzi	chłopi	harcerze	bracia
Narzędnik -	królami	sąsiadami	chłopami	harcerzami	braćmi
Miejscownik	królach	sąsiadach	chłopach	harcerzach	braciach

Liczba pojedyńcza.

Mianownik -	niedźwiedź	stół	rój	Jan	Wacio
Dopełniacz -	niedźwiedzia	stołu	roju	Jana	Wacia
Celownik -	niedźwiedziowi	stołowi	rojowi	Janowi	Waciowi
Biernik -	niedźwiedzia	stół	rój	Jana	Wacia
Wołacz -	niedźwiedziu	stole	roju	Janie	Waciu
Narzędnik -	niedźwiedziem	stołem	rojem	Janem	Waciem
Miejscownik	niedźwiedziu	stole	roju	Janie	Waciu

Liczba mnoga.

Mianownik -	niedźwiedzie	stoły	roje	Janowie	Waciowie
Dopełniacz-	niedźwiedzi	stołów	rojów	Janów	Waciów
Celownik -	niedźwiedziom	stołom	rojom	Janom	Waciom

Liczba mnoga /Dalszy ciąg/

Biernik -	niedźwiedzie	stoły	roje	Janów	Waciów
Wołacz -	niedźwiedzie	stoły	roje	Janowie	Waciowie
Narzędnik -	niedźwiedziami	stołami	rojami	Janami	Waciami
Miejscownik	niedźwiedziach	stołach	rojach	Janach	Waciach

Rzeczowniki należące do 1-szej deklinacji mają w dopełniaczu końcówkę a i u; w celowniku końcówkę owi i u; biernik ma dla rzeczowników żywotnych tę samą formę co dopełniacz, dla nieżywotnych - tę samą formę co mianownik; wołacz rzeczowników zakończonych na spółgłoskę twardą ma końcówkę e, rzeczowników zakończonych na spółgłoskę miękką, na c, ch, cz, dz, g, k, sz, rz, ż oraz zdrobniałe na o - końcówkę u; narzędnik - em; miejscownik rzeczowników zakończonych na spółgłoskę miękką oraz na c, ch, cz, dz, g, k, rz, sz, ż i zdrobniałe na o, ma końcówkę u.

W mianowniku liczby mnogiej rzeczowniki 1-szej deklinacji mają końcówki owie, y, i, e; w dopełniaczu - ów, y, i; w celowniku - om; biernik imion osobowych wyraża się formami dopełniacza, rzeczowników zaś zwierzęcych i nieżywotnych formami mianownika; wołacz równy jest mianownikowi; narzędnik ma końcówkę ami, mi; miejscownik końcówkę ach.

D e k l i n a c j a II.

Do drugiej deklinacji należą wszystkie rzeczowniki rodzaju nijakiego, kończące się w mianowniku liczby pojedyńczej na o, e, ę oraz przyswojone z łaciny i greckiego na um, np.: słońce, ramię, cielę, liceum, gimnazjum.

Rozróżniamy w tej deklinacji cztery wzory odmiany: jeden dla rzeczowników zakończonych na o, drugi dla rzeczowników zakończonych na e oraz dwa dla rzeczowników zakończonych na ę, z których jedne odmieniają się jak imię, znamię, ramię, brzemię, wymię, strzemię, drugie

zaś jak cielę, źrebię, kurczę, jagnię, zwierzę, ptaszę, dziewczę, pacholę, dziecię, pisklę, orlę i inne zdrobniałe żywotne.

Liczba pojedyńcza.

Mianownik -	drzewo	słońce	ramię	cielę
Dopełniacz -	drzewa	słońca	ramienia	cielęcia
Celownik -	drzewu	słońcu	ramieniu	cielęciu
Biernik -	drzewo	słońce	ramię	cielę
Wołacz -	drzewo	słońce	ramię	cielę
Narzędnik -	drzewem	słońcem	ramieniem	cielęciem
Miejscownik-	drzewie	słońcu	ramieniu	cielęciu

Liczba mnoga.

Mianownik -	drzewa	słońca	ramiona	cielęta
Dopełniacz -	drzew	słońc	ramion	cieląt
Celownik -	drzewom	słońcom	ramionom	cielętom
Biernik -	drzewa	słońca	ramiona	cielęta
Wołacz -	drzewa	słońca	ramiona	cielęta
Narzędnik -	drzewami	słońcami	ramionami	cielętami
Miejscownik-	drzewach	słońcach	ramionach	cielętach

Dopełniacz liczby pojedyńczej ma zakończenie a; celownik - u; biernik oraz wołacz mają tę samą formę co mianownik; narzędnik ma końcówkę em; miejscownik rzeczowników zakończonych na o ma końcówkę e, rzeczowników zakończonych na e, ę - końcówkę u.

W liczbie mnogiej mianownik, biernik oraz wołacz mają stałe zakończenie a; dopełniacz przedstawia samą osnowę deklinacyjną; celownik na końcówkę om; narzędnik - ami; miejscownik - ach.

Rzeczowniki przyswojone z greckiego i łaciny, a zakończone na um, jak akwarium, beneficjum, gimnazjum, mauzoleum, muzeum, liceum, indywiduum, kolegium, seminarium, studium i t.d. w liczbie pojedyńczej nie odmieniają się wcale, mamy więc mianownik - gimnazjum, dopełniacz - gimnazjum, celownik - gimnazjum i t.d. W liczbie mnogiej odmieniają się one według następującego wzoru:

Mianownik -	gimnazja	akwaria	muzea
Dopełniacz -	gimnazjów	akwariów	muzeów
Celownik -	gimnazjom	akwariom	muzeom

Biernik -	gimnazja	akwaria	muzea
Wołacz -	gimnazja	akwaria	muzea
Narzędnik -	gimnazjami	akwariami	muzeami
Miejscownik-	gimnazjach	akwariach	muzeach

Rzeczowniki: oko i ucho, odmieniają się normalnie w liczbie pojedyńczej, w liczbie mnogiej zaś odmieniają się jak następuje:

Mianownik -	oczy	uszy
Dopełniacz -	oczu /rzadziej oczów i ócz/	uszu /czasami także uszów/
Celownik -	oczom	uszom
Biernik -	oczy	uszy
Wołacz -	oczy	uszy
Narzędnik -	oczami /rzadziej oczyma/	uszami /rzadziej uszyma/
Miejscownik-	oczach	uszach

D e k l i n a c j a III.

Do trzeciej deklinacji zaliczamy:

1/ rzeczowniki własne i pospolite rodzaju żeńskiego, zakończone na a np.: matka, głowa, dusza, ziemia, historia, Julia, Zofia;

2/ rzeczowniki rodzaju żeńskiego zakończone na i, np.: pani, bogini, gospodyni;

3/ rzeczowniki pospolite rodzaju męskiego zakończone na a, /w liczbie mnogiej rzeczowniki te odmieniają się według 1-szej deklinacji/: sędzia, wojewoda, poeta, mówca;

4/ nazwiska na a i o np.: Zawisza, Fredro, Jagiełło. /w liczbie mnogiej odmieniają się one również według 1-szej deklinacji/.

Rzeczowniki należące do III-ciej deklinacji odmieniają się według dwóch wzorów:

1/ Rzeczowniki na a i o z poprzedzającą spółgłoską twardą.

Liczba pojedyńcza.

M. -	woda	książka	starosta	Kmita	Fredro
D. -	wody	książki	starosty	Kmity	Fredry
C. -	wodzie	książce	staroście	Kmicie	Fredrze
B. -	wodę	książkę	starostę	Kmitę	Fredrę
W. -	wodo	książko	starosto	Kmito	Fredro

Liczba pojedyńcza /Dalszy ciąg/

N. -	wodą	książką	starostą	Kmitą	Fredrą
M. -	wodzie	książce	staroście	Kmicie	Fredrze

Liczba mnoga

M. -	wody	książki	starostowie	Kmitowie	Fredrowie
D. -	wód	książek	starostów	Kmitów	Fredrów
C. -	wodom	książkom	starostom	Kmitom	Fredrom
B. -	wody	książki	starostów	Kmitów	Fredrów
W. -	wódy	książki	starostowie	Kmitowie	Fredrowie
N. -	wodami	książkami	starostami	Kmitami	Fredrami
M. -	wodach	książkach	starostach	Kmitach	Fredrach

Rzeczowniki należące do tej grupy mają w dopełniaczu liczby pojedyńczej zakończenie y, a po spółgłoskach g i k zakończenie i. Celownik kończy się na e; biernik na ę; wołacz na o; narzędnik na ą; miejscownik na e.

W liczbie mnogiej rzeczowniki rodzaju żeńskiego mają w mianowniku końcówkę y, a po spółgłoskach k i g - końcówkę i; dopełniacz przedstawia samą osnowę deklinacyjną; celownik mą końcówkę om; biernik i wołacz równe są mianownikowi; narzędnik ma końcówkę ami; miejscownik - końcówkę ach. Rzeczowniki rodzaju męskiego odmieniają się według 1-szej deklinacji.

2/ Rzeczowniki rodzaju męskiego i żeńskiego na a z poprzedzającą spółgłoską miękką lub powstałą ze zmiękczenia /c,cz,dz,sz,ż, rz/ oraz rzeczowniki rodzaju żeńskiego zakończone na i.

Liczba pojedyńcza

M.-	pełnia	historia	racja	bogini	mówca	Zawisza
D.-	pełni	historii	racji	bogini	mówcy	Zawiszy
C.-	pełni	historii	racji	bogini	mówcy	Zawiszy
B.-	pełnię	historię	rację	boginię	mówcę	Zawiszę
W.-	pełnio	historio	racjo	bogini	mówco	Zawiszo
N.-	pełnią	historią	racją	boginią	mówcą	Zawiszą
M.-	pełni	historii	racji	bogini	mówcy	Zawiszy

Liczba mnoga

M.-	Pełnie	historie	racje	boginie	mówcy	Zawiszowie
D.-	pełni	historii/yj/	racji /yj/	bogiń	mówców	Zawiszów

Liczba mnoga /Dalszy ciąg/

C.-	pełniom	historiom	racjom	boginiom	mówcom	Zawiszom
B.-	pełnie	historie	racje	boginie	mówców	Zawiszów
W.-	pełnie	historie	racje	boginie	mówcy	Zawiszowie
N.-	pełniami	historiami	racjami	boginiami	mówcami	Zawiszami
M.-	pełniach	historiach	racjach	boginiach	mówcach	Zawiszach

Dopełniacz liczby pojedyńczej tych rzeczowników ma końcówkę i, a po spółgłoskach c, cz, dz, sz, ż, rz - końcówkę y; celownik ma te same końcówki co dopełniacz; biernik ma końcówkę ę /za wyjątkiem panią/; wołacz rzeczowników zakończonych na a ma końcówkę o, /za wyjątkiem imion zdrobniałych własnych, które mają końcówkę u /Zosia - Zosiu/; rzeczowników zakończonych na i równy jest mianownikowi; narzędnik ma końcówkę ą; miejscownik równy jest dopełniaczowi.

W mianowniku liczby mnogiej rzeczowniki żeńskie mają zakończenie e; dopełniacz rzeczowników zakończonych na i, ia, równa się osnowie deklinacyjnej. Rzeczowniki cudzoziemskie na ia, ja mają w zasadzie te same końcówki co w dopełniaczu liczby pojedyńczej, mogą jednakowoż mieć zakończenie yj; celownik ma końcówkę om; biernik i wołacz równe są mianownikowi; narzędnik zakończony jest na ami, - miejscownik na ach.

Rzeczowniki rodzaju męskiego hrabia, margrabia, burgrabia i sędzia odmieniają się w liczbie pojedyńczej według następującego wzoru: hrabia, hrabiego, hrabiemu, hrabiego, hrabio, hrabią, o hrabim. W liczbie mnogiej zaś podług pierwszej deklinacji.

Rzeczowniki: mężczyzna i sługa, odmieniają się w liczbie pojedyńczej według deklinacji żeńskiej, w liczbie mnogiej mają zaś w mianowniku: sługi - mężczyźni, w dopełniaczu: sług - mężczyzn, w celowniku: sługom - mężczyznom, w bierniku: sługi - mężczyzn, wołacz równy mianownikowi, narzędnik: sługami - mężczyznami, miejscownik: sługach - mężczyznach.

D e k l i n a c j a IV.

Do deklinacji czwartej należą rzeczowniki rodzaju żeńskiego, zakończone na spółgłoskę np.:broń,mysz,pieśń,noc,śmierć,chorągiew.

Liczba pojedyncza.

M.-	dłoń	noc	mysz	pieśń	wieś	chorągiew
D.-	dłoni	nocy	myszy	pieśni	wsi	chorągwi
C.-	dłoni	nocy	myszy	pieśni	wsi	chorągwi
B.-	dłoń	noc	mysz	pieśń	wieś	chorągiew
W.-	dłoni	nocy	myszy	pieśni	wsi	chorągwi
N.-	dłonią	nocą	myszą	pieśnią	wsią	chorągwią
M.-	dłoni	nocy	myszy	pieśni	wsi	chorągwi

Liczba mnoga.

M.-	dłonie	noce	myszy	pieśni	wsie /wsi/	chorągwie
D.-	dłoni	nocy	myszy	pieśni	wsi	chorągwi
C.-	dłoniom	nocom	myszom	pieśniom	wsiom	chorągwiom
B.-	dłonie	noce	myszy	pieśni	wsie /wsi/	chorągwie
W.-	dłonie	noce	myszy	pieśni	wsie /wsi/	chorągwie
N.-	dłońmi	nocami	myszami	pieśniami	wsiami	chorągwiami
M.-	dłoniach	nocach	myszach	pieśniach	wsiach	chorągwiach

Dopełniacz,celownik,wołacz i miejscownik liczby pojedynczej są zakończone na i, a po spółgłoskach c,cz,sz,ż,rz na y. W rzeczownikach zakończonych na ew, e wypada we wszystkich przypadkach. W wielu rzeczownikach samogłoski ó i ą pochylają się na o i ę, np.:łódź-łodzi, sól - soli, gałąź - gałęzi, głąb - głębi; niezmienioną została samogłoska ę w następujących wyrazach: gęś-gęsi, chęć-chęci, pięść-pięści, część-części, pamięć-pamięci, poręcz-poręczy,obręcz-obręczy. - Biernik równa się mianownikowi; narzędnik ma końcówkę ą.

Mianownik,biernik i wołacz liczby mnogiej mają końcówkę i, y oraz e. Końcówkę i mają wszystkie rzeczowniki na ość i eść /radość-radości, boleść-boleści/, rzeczowniki jak gęś,chęć,myśl,nić,pieśń, maść,odpowiedź i t.d. Końcówkę e mają rzeczowniki na ew /ale brew-brwi/ oraz szereg innych jak straż,baśń,łódź,dłoń,sień,kolej,klacz, kąpiel,grabież,kradzież,rozkosz,słodycz,niemoc,twarz,noc,podróż, zdobycz,poręcz,gałęź,kieszeń,skroń i t.d.

Niektóre rzeczowniki mają dwie końcówki np.: wieś-wsie-wsi, przepaść-przepaście-przepaści, oś-osie-osi, garść-garście-garści, pięść-pięście-pięści, baśń-baśnie-baśni, pieczęć-pieczęcie-pieczęci i t.d.

Dopełniacz liczby mnogiej równa się dopełniaczowi liczby pojedynczej. Celownik ma końcówkę om. Narzędnik ma końcówkę ami, w kilku zaś wyrazach mi, jak kośćmi, gałęźmi i t.d. Miejscownik ma końcówkę ach.

Rzeczowniki o liczbie mnogiej.

W języku polskim istnieje cały szereg rzeczowników używanych tylko w liczbie mnogiej, jak np.: nożyce, wrota, drzwi i t.d. Rodzaj ich gramatyczny poznaje się z form mianownika i dopełniacza.

Rzeczowniki rodzaju męskiego kończą się w mianowniku, bierniku i wołaczu na y, i, czasami na e; w dopełniaczu zaś na ów np.: obcęgi obcęgów, łowy-łowów, okulary-okularów, organy-organów, plecy-pleców, więzy-więzów, dzieje-dziejów.

Rzeczowniki rodzaju żeńskiego mają w mianowniku, bierniku i wołaczu zakończenie e, i, y, a w dopełniaczu i, y np. drożdże-drożdży, drzwi-drzwi, grabie-grabi, konopie-konopi, spodnie-spodni i t.d. Niektóre nie mają specjalnego zakończenia, lecz forma dopełniacza równa się osnowie deklinacyjnej, jak np. nożyce-nożyc, nożyczki-nożyczek, drzwiczki-drzwiczek, kajdany-kajdan, koszary-koszar, pomyje-pomyj, sanie-sań, sanki-sanek, skrzypce-skrzypiec, suchoty-suchot i t.d.

Rzeczowniki rodzaju nijakiego mają w mianowniku, bierniku i wołaczu zakończenie a, dopełniacz zaś równy osnowie deklinacyjnej, np. bliźnięta-bliźniąt, drwa-drew, powidła-powideł, usta-ust, wrota-wrót, żarna-żaren.

Liczne nazwy geograficzne używane są również tylko w liczbie

mnogiej i są przeważnie rodzaju żeńskiego, np. Chiny-Chin, Czechy-Czech, Morawy-Moraw, Niemcy-Niemiec, Kaszuby-Kaszub, Kujawy-Kujaw, Prusy-Prus, Włochy-Włoch, Bielany-Bielan, Alpy-Alp, Karpaty-Karpat, Tatry-Tatr, ale Brody-Brodów, Bałkany-Bałkanów, Apeniny-Apeninów i t.d.

Rzeczowniki te w innych przypadkach odmieniają się według zasad normalnej deklinacji.

PRZYMIOTNIK.

Przymiotnik jest to część mowy,która określa cechy i przymioty rzeczownika.

Przymiotnik odmienia się przez rodzaje /męski-końcówka y,i; żeński- końcówka a; nijaki- końcówka e. Np. ładny-ładna-ładne;brzydki-brzydka-brzydkie/; przez liczby i przypadki, jak rzeczownik,oraz przez stopnie,których jest trzy: równy,wyższy i najwyższy.

Stopień wyższy tworzymy przez dodanie końcówki szy,ejszy w rodzaju męskim, sza,ejsza w rodzaju żeńskim, sze,ejsze w rodzaju nijakim. Stopień najwyższy tworzy się przez dodanie do stopnia wyższego przedrostka naj, np. ładny-ładniejszy-najładniejszy; ładna-ładniejsza-najładniejsza; ładne-ładniejsze-najładniejsze. Przyrostek ejszy mają przymiotniki mające na końcu osnowy zbieg spółgłosek trudnych do wymówienia przed przedrostkiem szy, np. czn,dn,kn,źw,str. Ostatnia spółgłoska osnowy jest wówczas zmiękczona, np. śliczny-śliczniejszy, ładny-ładniejszy,bystry-bystrzejszy.

Następujące przymiotniki stopniują się nieprawidłowo: mały - mniejszy-najmniejszy, wielki-większy-największy, zły-gorszy-najgorszy, lekki-lżejszy-najlżejszy.

Nie stopniują się:

a/ przymiotniki zdrobniałe jak: malutki,malusieńki i t.p.

b/ przymiotniki utworzone od rzeczowników jak: srebrny,złoty, stołowy i t.p.

c/ większość przymiotników oznaczających barwy jak: szary, niebieski i t.p.

d/ przymiotniki oznaczające narodowość,np. polski,francuski, niemiecki i t.p.

e/ przymiotniki oznaczające własność np. ojcowski,królewski i t.p.

f/ przymiotniki oznaczające stan, np. chory,zmęczony i t.p.

Często jednak dla wyrażenia stopnia wyższego i najwyższego dodaje się przed tymi przymiotnikami przysłówek bardziej i najbardziej np. bardziej chory, bardziej niebieski /ale bielszy,czerwieńszy, zieleńszy/.

W deklinacji przymiotnik ma własne końcówki na wszystkie trzy rodzaje, stosuje się on jednak do rzeczownika,który określa.

W z ó r d e k l i n a c j i.

Liczba pojedyncza

	Rodzaj męski		Rodzaj żeński	
M.	ładny	brzydki	ładna	brzydka
D.	ładnego	brzydkiego	ładnej	brzydkiej
C.	ładnemu	brzydkiemu	ładnej	brzydkiej
B.	ładny,ładnego,	brzydki,brzydkiego	ładną	brzydką
W.	ładny	brzydki	ładna	brzydka
N.	ładnym	brzydkim	ładną	brzydką
M.	ładnym	brzydkim	ładnej	brzydkiej

Rodzaj nijaki

M.	ładne	brzydkie
D.	ładnego	brzydkiego
C.	ładnemu	brzydkiemu
B.	ładne	brzydkie
W.	ładne	brzydkie
N.	ładnym	brzydkim
M.	ładnym	brzydkim

Liczba mnoga

Rodzaj męski		Rodzaj żeński	
ładni, ładne	brzydcy, brzydkie	ładne	brzydkie
ładnych	brzydkich	ładnych	brzydkich
ładnym	brzydkim	ładnym	brzydkim
ładnych, ładne	brzydkich, brzydkie,	ładne	brzydkie
ładni . ładne	brzydcy, brzydkie	ładne	brzydkie.
ładnymi,	brzydkimi	ładnymi	brzydkimi
ładnych	brzydkich	ładnych	brzydkich

Rodzaj nijaki

ładne	brzydkie
ładnych	brzydkich
ładnym	brzydkim
ładne	brzydkie
ładne	brzydkie
ładnymi	brzydkimi
ładnych	brzydkich

W liczbie pojedynczej przymiotniki odnoszące się do rzeczowników żywotnych męskich mają biernik równy dopełniaczowi. Przymiotniki zaś odnoszące się do rzeczowników nieżywotnych mają biernik równy mianownikowi, np. M. ładny pies, D. ładnego psa, B. ładnego psa; M. ładny stół, D. ładnego stołu, B. ładny stół. Biernik rodzaju żeńskiego ma końcówkę ą, w rodzaju nijakim równy jest mianownikowi, np. brzydką książkę, śliczne futro. Wołacz we wszystkich rodzajach równy jest mianownikowi; narzędnik i miejscownik mają końcówkę ym, im dla rodzaju męskiego i nijakiego, ą, ej - dla rodzaju żeńskiego.

W liczbie mnogiej wszystkie przymiotniki nieosobowe oraz osobowe żeńskie i nijakie mają w mianowniku końcówkę e, osobowe męskie i, y. Końcówkę y mają przymiotniki zakończone w liczbie pojedynczej na: ki, gi, ry, czy, ży, z tym, że k przechodzi w c, g - w dz, r - w rz, np. brzydki-brzydcy, drogi-drodzy, chory-chorzy, ochoczy-ochoczy, hoży-hoży, i t.d.; wszystkie inne mają końcówkę i, np. ładny-ładni,

gruby-grubi, brodaty-brodaci, głuchy-głusi, tłusty-tłuści, starszy-starsi, i t.d.; t przed i przechodzi w c, ch - w s.

Biernik przymiotników odnoszących się do rzeczowników osobowych rodzaju męskiego równy jest dopełniaczowi, np. M. ładni panowie, D. ładnych panów, B. ładnych panów; M.- brzydkie psy, domy, panie, dzieci, D.- brzydkich psów, domów, pań, dzieci, B.- brzydkie psy, panie, domy, dzieci. Wołacz równa się zawsze mianownikowi. Narzędnik ma końcówkę ymi,imi dla wszystkich rodzajów; miejscownik kończy się na ych, ich.

W stopniu wyższym i najwyższym przymiotniki odmieniają się również według powyższego wzoru.

Przymiotniki w formie nieokreślonej jak: gotów,zdrów,wesół,pewien,wart,godzien,winien,łaskaw,kontent,pełen,rad,świadom używają się w orzeczeniu np. jestem rad, winien i t.d.

Wiele rzeczowników odmienia się według deklinacji przymiotnikowej. Są to :

I.-w rodzaju męskim

a/ nazwiska polskie na ski i cki /Malczewski, Krasicki/;

b/ imiona na y, i /Jerzy, Antoni/;

c/ nazwiska cudzoziemskie na y,i,e, /Batory, Verdi, Linde/;

d/ rzeczowniki pospolite zakończone na y,i,/gajowy,chorąży,luty/;

II. w rodzaju żeńskim

a/ nazwiska na ska,cka /Malczewska, Krasicka/;

b/ nazwiska na owa, /Skarbkową, Lindowa/;

c/ imiona na owa /Piotrowa, Józefowa/;

d/ nazwy miejscowości na owa /Limanowa, Wróblowa/;

e/ rzeczowniki pospolite na owa /królowa, bratowa/;

III,- w rodzaju nijakim

a/ imiona własne na e, najczęściej nazwy miejscowości /Zabie, Końskie/;

b/ pospolite na e, mające znaczenie przymiotnikowe /czesne, strzemienne/.

W rodzaju męskim imiona, nazwiska cudzoziemskie oraz rzeczowniki pospolite zakończone na y, i, e, mają w mianowniku i wołaczu liczby mnogiej końcówki pierwszej deklinacji rzeczowników, np. Antoni-Antoniowie, Verdi-Verdiowie, chorąży-chorążowie /ale gajowy-gajowi/.

Z A I M E K

Zaimek jest to część mowy, która zastępuje lub określa bliżej rzeczownik.

Rozróżniamy zaimki:

osobowe: ja, ty, on, ona, ono, my, wy, oni, one;

dzierżawcze: mój, twój, swój, nasz, wasz;

wskazujące: ten, tamten, ów, taki;

pytające: kto, co, który, jaki, czyj;

względne: kto, co, który, jaki, czyj;

nieokreślone: ktoś, coś, nikt, nic, wszyscy, każdy, żaden, ktokolwiek, cobądź, sam i t.p.

zwrotny: się.

Zaimki osobowe odmieniają się przez liczby i przypadki, a zaimek on także przez rodzaje /on, ona, ono/.

	Liczba pojedyncza		Liczba mnoga	
M.	ja	ty	my	wy
D.	mnie, mię	ciebie, cię	nas	was
C.	mnie, mi	tobie, ci	nam	wam
B.	mnie, mię	ciebie, cię	nas	was
W.	- -	ty	-	wy
N.	mną	tobą	nami	wami
M.	o mnie	o tobie	o nas	o was

Liczba pojedyńcza

	Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
M	on	ona	ono
D.	jego,niego,go	jej, niej	jego,niego, go
C.	jemu,niemu,mu	jej, niej	jemu,niemu, mu
B.	jego,niego,go	ją, nią	je, nie
W.	-	-	-
N.	nim	nią	nim
M.	o nim	o niej	o nim

Liczba mnoga

M.	Oni,one	one	one
D.	ich,nich	ich,nich	ich, nich
C.	im,nim	im, nim	im, nim
B.	ich,nich,je,nie	je, nie	je, nie
W.	-	-	-
N.	nimi	nimi	nimi
M.	o nich	o nich	o nich

Zaimki osobowe opuszcza się przeważnie w pierwszym przypadku, jeśli są one użyte z czasownikiem /zamiast: ja piszę,on pisze mówi się: piszę, pisze i t.d./

Zaimki osobowe mają w dopełniaczu, celowniku i bierniku liczby pojedyńczej po trzy formy. Formę:mnie,ciebie,tobie,jego i jemu,używa się wtedy, jeśli ten wyraz ma najważniejsze znaczenie w zdaniu, np. jemu powiem,nie tobie; daj to mnie, nie jej. Formę skróconą zaś: mię,cię,mi,ci,go,mu,używa się zawsze,gdy zaimek ten nie ma w zdaniu najważniejszego znaczenia,np. powiem mu; daj mi to; proszę cię.Forma:niego,nie,niej,nią,niemu,używa się wtedy,jeżeli przed zaimkiem stoi przyimek,np. mówię do niej, patrzę na niego, idę ku niemu, liczę na nie. Z niektórymi przyimkami używa się formy jeszcze bardziej skróconej,jak np. mówię doń, patrzę nań i t.d.

Zaimek on ma w mianowniku liczby mnogiej oni,jeśli odnosi się do osób rodzaju męskiego, oraz one,jeśli odnosi się do wszystkich innych rzeczowników w trzech rodzajach,np. czy chłopcy przyjdą? nie, oni nie przyjdą; czy nasze psy szczekają ? tak,one szczekają; czy

wasze domy się spaliły? tak, one się spaliły; czy twoje dzieci przyjdą? tak, one przyjdą, i t.d.

W bierniku rodzaju męskiego używa się formy ich, nich dla osób, - formy je, nie dla wszystkich rodzajów jeśli zaimek ten odnosi się do rzeczowników osobowych. Formy nich, nim, nie używa się po przyimku: patrzę na nich, idę ku nim, krzyczę na nie.

Zaimki oznaczające posiadanie czegoś, dzierżenie nazywamy dzierżawczymi. Oprócz właściwych zaimków dzierżawczych: mój, moja, moje, twój, twoja, twoje, swój, swoja, swoje, nasz, nasza, nasze, wasz, wasza, wasze, zaimki osobowe: jej, jego, ich mogą mieć również znaczenie zaimków dzierżawczych. Zaimki dzierżawcze odmieniają się podobnie do przymiotników.

Liczba pojedyncza

Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
M. mój	moja, ma	moje, me
D. mojego, mego	mojej, mej	mojego, mego
C. mojemu, memu	mojej, mej	mojemu, memu
B. mojego, mego, mój	moją, mą	moje, me
W. mój	moja, ma	moje, me
N. moim, mym	moją, mą	moim, mym
M. o moim, mym	o mojej, mej	o moim, mym

Liczba mnoga

M. moi, moje, me	moje, me	moje, me
D. moich, mych	moich, mych	moich, mych
C. moim, mym	moim, mym	moim, mym
B. moich, mych, moje, me	moje, me	moje, me
W. moi	moje, me	moje, me
N. moimi, mymi	moimi, mymi	moimi, mymi
M. o moich, mych	o moich, mych	o moich, mych

Inne zaimki dzierżawcze odmieniają się według powyższego wzoru: twój, twoja, twoje - twoi, twoje; swój, swoja, swoje - swoi, swoje; nasz, nasza, nasze - nasi, nasze; wasz, wasza, wasze - wasi, wasze, przyczym formę moi, twoi, swoi, nasi, wasi, używa się dla rzeczowników osobowych rodzaju męskiego, formę zaś moje, wasze i t.d. dla wszystkich innych. Czwarty przypadek liczby pojedynczej, tak jak w przymiotnikach, za-

leży od rzeczownika. Zaimki: twój, wasz, swój nie mają piątego przypadku /wołacza/

Zaimki wskazujące są to, jak z nazwy wynika, zaimki, które wskazują na jakiś przedmiot lub osobę: ten, ta, to, tamten, tamta, tamto, ów, owa, owo, taki, taka, takie. Odmieniają się one również podobnie do przymiotników.

Liczba pojedyncza

	Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
M.	ten	ta	to
D.	tego	tej	tego
C.	temu	tej	temu
B.	tego, ten	tę	to
W.	--	--	--
N.	tym	tą	tym
M.	o tym	o tej	o tym

Liczba mnoga

M.	ci, te	te	te
D.	tych	tych	tych
C.	tym	tym	tym
B.	tych, te	te	te
W.	--	--	--
N.	tymi	tymi	tymi
M.	o tych	o tych	o tych

Inne zaimki wskazujące odmieniają się według powyższego wzoru, za wyjątkiem biernika rodzaju żeńskiego, który w liczbie pojedynczej ma końcówkę ą, np. tamta-tamtą; owa-ową. W liczbie mnogiej rodzaju żeńskiego biernik równa się mianownikowi.

W mianowniku liczby mnogiej forma ci odnosi się jedynie do osób rodzaju męskiego, forma te do wszystkich innych rzeczowników, np. ci mężczyźni, te domy, psy, kobiety, dzieci.

Biernik równa się dopełniaczowi, jeśli odnosi się do osób i zwierząt rodzaju męskiego w liczbie pojedynczej, a do osób tylko w liczbie mnogiej, a mianownikowi, jeśli odnosi się do wszystkich innych rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego, np.

L.poj. M. ten człowiek, tamten pies, tamten dom, to jabłko;
D. tego człowieka, tamtego psa, tamtego domu, tego jabłka;
B. tego człowieka, tamtego psa, tamten dom, to jabłko;

L.mn. M. ci ludzie, tamte psy, tamte domy, te jabłka;
D. tych ludzi, tamtych psów, tamtych domów, tych jabłek;
B. tych ludzi, tamte psy, tamte domy, te jabłka.

Zaimki: kto, co, który, jaki, czyj, są zaimkami pytającymi, jeśli wyrażają pytanie, a zaimkami względnymi, jeśli zastępują rzeczownik, np. w zdaniu: kto to jest - kto jest zaimkiem pytającym. W zdaniu: kto sieje, ten zbiera - kto jest zaimkiem względnym; który to numer - który jest zaimkiem pytającym; numer który napisałem - który jest zaimkiem względnym; co to jest - co jest zaimkiem pytającym; nie wiem co to jest - co jest zaimkiem względnym, i t.d.

Zaimki: który, jaki, czyj /liczba mnoga: którzy, które, jacy, jakie, czyj, czyje/, odmieniają się jak przymiotniki. W liczbie mnogiej formy: którzy, jacy, czyi, używa się z rzeczownikami osobowymi rodzaju męskiego, formy: które, jakie, czyje - z wszystkimi innymi rzeczownikami, np. który uczeń-którzy uczniowie, który dom-które domy, jaki pies-jakie psy, jaka książka-jakie książki, która pani-które panie, które zwierzę-które zwierzęta, czyje pióro-czyje pióra.

Zaimek kto odnosi się do rzeczowników żywotnych, co do nieżywotnych. Odmieniają się one jednakowo w liczbie mnogiej i pojedyńczej, np. kto nadchodzi nauczyciel, lub nauczyciele; co nadchodzi chmura lub chmury. Czasami zaimek co zastępuje zaimek który, np. człowiek co był z nami, zamiast: który był z nami. Kto i co odmienia się w następujący sposób:

M. kto, co	W. --
D. kogo, czego	N. kim, czym
C. komu, czemu	M. o kim, o czym
B. kogo, co	

Wszystkie inne zaimki nie oznaczające dokładnie osoby lub rzeczy nazywamy nieokreślonymi, np. ktoś, coś, nic, nikt, wszyscy, wszystkie,

ktokolwiek,cokolwiek,ktobądź,cobądź,którykolwiek,jakibądź,niektóry, niejaki. Zaimki: ktoś i coś odmienia się jak kto i co z końcówką ś: ktoś,kogoś i t.d., coś,czegoś i t.d. zaimki: nikt i nic - jak kto i co z ni: nikogo,niczego i t.d.; wszyscy odnosi się do rzeczowników osobowych rodzaju męskiego /wszyscy chłopi/, wszystkie - do zwierzęcych i nieżywotnych rodzaju męskiego /wszystkie psy, wszystkie domy/ oraz do osobowych,zwierzęcych i nieżywotnych rodzaju żeńskiego i nijakiego /wszystkie panie,wszystkie zwierzęta,wszystkie pióra/. Odmieniają się one jak liczba mnoga przymiotnika. W zaimkach złożonych np.ktobądź,cobądź,ktokolwiek,cokolwiek,jakikolwiek, odmienia się tylko kto,co,jaki,który: np. ktobądź-kogobądź, jakikolwiek-jakiegokolwiek i t.d.

Zaimek zwrotny nie ma pierwszego ani piątego przypadku, gdyż się jest już przypadkiem czwartym. Odmienia się jak następuje:

M. --	W. --
D. siebie	N. sobą
C. sobie	M. o sobie
B. się	

L I C Z E B N I K

Liczebnik jest to część mowy która oznacza ilość albo kolejne następstwo przedmiotów. Rozróżniamy liczebniki:

1.- główne, które odpowiadają na pytanie ile, np. jeden,dwa, czworo,pięcioro,i t.d.

2,- porządkowe, odpowiadające na pytanie który, np. pierwszy, czwarty,dziesiąty,setny;

3.- nieoznaczone, odpowiadające na pytanie ile, np. kilka,kilkoro,kilkanaście,kilkadziesiąt;

4.- wielokrotne, t.j. podwójny, potrójny, dwojaki, trojaki.

Liczebniki główne odmieniają się przez przypadki. Liczebnik :

jeden, jedna, jedno odmienia się według deklinacji przymiotnikowej /jak zaimek ten, tj. jednego, jednemu, jednego i jeden, jeden, jednym, o jednym; jedni i jedne, jednych, jednym, jednych i jedne, jedni i jedne, jednymi, o jednych/.

Liczebnik dwa i oba ma także rodzaj żeński: dwie, obie oraz formę osobową dla rzeczowników męskich: dwaj, obaj; liczebniki: trzy, cztery mają również formę osobową dla rzeczowników męskich: trzej, czterej /dwaj panowie, obaj rycerze, trzej żołnierze, czterej bracia/; używaną jest także forma: dwóch panów, trzech żołnierzy, czterech braci, zawsze jednak obaj panowie, obaj bracia. Liczebniki te odmieniają się w następujący sposób:

M.	dwa, dwaj, dwie	oba, obaj, obie	trzy, trzej	cztery, czterej
D.	dwóch lub dwu	obu	trzech	czterech
C.	dwóm lub dwu	obu	trzem	czterem
B.	dwóch, dwu, dwa, dwie	obu, oba, obie	trzech, trzy	czterech, cztery
W.	dwa, dwaj, dwie	oba, obaj, obie,	trzy, trzej	cztery, czterej
N.	dwoma, dwiema	obu, obiema	trzema	czterema
M.	o dwóch, dwu	o obu	o trzech	o czterech

Liczebniki jeden, dwa, oba, trzy, cztery zgadzają się z rzeczownikiem w rodzaju, liczbie i przypadku.

Liczebniki od pięciu do stu odmieniają się w następujący sposób:

M.	pięciu lub pięć
D.	pięciu
C.	pięciu
B.	pięciu i pięć
W.	pięciu i pięć
N.	pięciu, pięcioma
M.	o pięciu

Forma pięciu w mianowniku, bierniku i wołaczu używa się tylko dla rzeczowników osobowych rodzaju męskiego np. pięciu panów, ale pięć psów, domów, kobiet.

Liczebnik sto użyty z rzeczownikiem, odmienia się jak wszystkie

liczebniki od pięciu; bez rzeczownika - podług II deklinacji rzeczowników /Liczba poj. sto.sta,stu,sto, -, stem,o ście; Liczba mn. sta, set.stom,sta, -, stami, o stach/.

W liczebniku dwieście użytym z rzeczownikiem osobowym końcówkę u dodajemy do każdej ze składowych części /dwustu księży/. Liczebniki trzysta i czterysta przyjmują końcówkę u tylko na końcu wyrazu /trzystu,czterystu/; liczebniki od pięciuset do dziewięciuset po pierwszej części wyrazu /pięciuset,sześciuset i t.d./

Wzór deklinacji liczebników

M.	dwieście,dwustu	trzysta,trzystu	pięćset,pięciuset
D.	dwustu	trzystu	pięciuset
C.	dwustu	trzystu	pięciuset
B.	dwieście,dwustu	trzysta,trzystu	pięćset,pięciuset
W.	- -	- -	- -
N.	dwustu	trzystu	pięciuset
M.	o dwustu	o trzystu	o pięciuset

Liczebniki tysiąc,milion,bilion,trylion,miliard i t.d. odmieniają się według pierwszej deklinacji rzeczownika.

Gdy jeden z tych liczebników stoi przy rzeczowniku,odmieniamy tylko liczebnik /milion książek,miliona książek,milionowi książek i t.d./, rzeczownik zaś pozostaje w drugim przypadku l.mn.

Przy odmianie liczebników głównych złożonych odmieniamy wszystkie wyrazy, np. dwa tysiące sześćset trzydzieści pięć, dwóch tysięcy sześciuset trzydziestu pięciu, dwóm tysiącom sześciuset trzydziestu pięciu i t.d.

Liczebniki: oboje,dwoje,troje,czworo,pięcioro,sześcioro i t.d. używamy:

1/ dla oznaczenia liczby podwójnej /dwoje uszu,dwoje rąk/;

2/ przy rzeczownikach używanych tylko w liczbie mnogiej /dwoje drzwi, troje skrzypiec/;

3/ przy rzeczownikach osobowych i zwierzęcych rodzaju nijakiego /dwoje cieląt, troje dzieci, pięcioro jagniąt/;

4/ przy rzeczownikach osobowych,oznaczających ludzi różnej płci /dwoje wujostwa, troje ludzi, pięcioro służby/.

Wzór deklinacji

M.	oboje	dwoje	troje	czworo	pięcioro	sześcioro
D.	obojga	dwojga	trojga	czworga	pięciorga	sześciorga
C.	obojgu	dwojgu	trojgu	czworgu	pięciorgu	sześciorgu
B.	oboje	dwoje	troje	czworo	pięcioro	sześcioro
W.	-	-	-	-	-	-
N.	obojgiem	dwojgiem	trojgiem	czworgiem	pięciorgiem	sześciorgiem
M.	obojgu	dwojgu	trojgu	czworgu	pięciorgu	sześciorgu

Rzeczownik po tych liczebnikach,zwanych zbiorowymi, stawiamy w drugim przypadku liczby mnogiej, tylko 3-ci i 7-my przypadek mają inną końcówkę: M. dwoje dzieci, D. dwojga dzieci, C. dwojgu dzieciom, B. dwoje dzieci, N. dwojgiem dzieci, M. o dwojgu dzieciach.

Liczebniki porządkowe i wielokrotne /pierwszy,drugi,trzeci, dwudziesty,setny,tysiączny i t.d./ odmieniają się jak przymiotniki, t.j. według rodzai,liczb i przypadków. Liczebniki: pierwszy i drugi mają inną liczbę mnogą dla rzeczowników osobowych rodzaju męskiego, a inną dla nieosobowych oraz osobowych rodzaju żeńskiego i nijakiego. Mówi się np. pierwsi uczniowie,pierwsze uczennice, pierwsze miejsca; drudzy uczniowie, drugie uczennice, drugie miejsca.

W liczebnikach porządkowych złożonych odmienia się tylko dwa ostatnie wyrazy, np. dwieście siedemdziesiąty piąty, dwieście siedemdziesiątego piątego i t.d.

Liczebniki nieoznaczone nie określają ilości dokładnie i odmieniają się jak liczebniki główne do pięciu,t.j. przyjmują we wszystkich przypadkach końcówkę u /kilka,kilku i t.d./. Przy rzeczownikach osobowych rodzaju męskiego liczebnik nieoznaczony oraz rzeczownik stawia się w dopełniaczu,np. kilku panów,jak główne od pięciu.

Kilkoro,kilkanaścioro odnosi się do tych samych rzeczowników co dwoje, troje i odmienia się jak czworo,pięcioro.

Liczebnik półtora ma dwa rodzaje: męski- półtora,który odnosi się również do rzeczowników rodzaju nijakiego /półtora funta,półtora jabłka/, oraz żeński- półtorej mili.

Liczebniki wielokrotne /dwojaki,trojaki,wieloraki,podwójny,potrójny/, odmieniają się jak przymiotniki.

C Z A S O W N I K .

Czasownik jest to część mowy,która wyraża czynność albo stan rzeczy lub osoby.

Czasowniki dzielą się na czynne, t.j. takie,które wyrażają czynność i odpowiadają na pytanie co robi przedmiot lub osoba, np. czytać,pisać,gotować, oraz nijakie,które oznaczają stan i odpowiadają na pytanie co się dzieje z przedmiotem lub osobą, np. stać, siedzieć,spać.

Czasowniki,które możemy odwrócić na stronę bierną /t.zn. że przedmiot staje się podmiotem/,nazywamy przechodnimi. Np.w zdaniu "ja widzę dziecko" przedmiot stanie się podmiotem,jeśli powiemy: "dziecko jest widziane przeze mnie". Czasownik widzieć jest więc czasownikiem przechodnim.

Czasowniki zaimkowe są to czasowniki,których nie można użyć bez zaimka się, np. kłaniać się, bać się. Czasowniki,które można użyć z zaimkiem lub bez zaimka się, nazywają się zwrotnymi, np. kąpać się - kąpać kogoś; myć się - myć kogoś; martwić się - martwić kogoś.

Rozróżniamy również czasowniki pierwotne i pochodne, t.j. takie, które pochodzą od innych części mowy /od rzeczownika i przymiotni-

ka/; np. świt -świtać, ból-boleć, stary-starzeć się, siwy-siwieć.

Istnieje także podział na czasowniki niedokonane i dokonane, jednotliwe i częstotliwe. Czasowniki niedokonane wyrażają czynność nieskończoną np. czytać, pisać. Czasowniki dokonane składają się po większej części z postaci niedokonanej i z przyimka dodanego na początku słowa; wskutek tego każdemu z czasowników niedokonanych odpowiada kilka lub kilkanaście czasowników dokonanych, np.

postać niedokonana:	postać dokonana:
nieść	odnieść, zanieść, przynieść, wynieść, donieść, przenieść, wnieść, znieść.
pisać	napisać, przepisać, wypisać, odpisać, podpisać wpisać.

Istnieje grupa czasowników dokonanych, oznaczających czynność jednorazową, chwilową, wykonaną w jednym okamgnieniu, zwanych jednotliwymi, np. krzyknąć, stuknąć, gwizdnąć od czasowników krzyczeć, stukać, gwizdać, oznaczających czynność stałą. Są one zakończone w trybie bezokolicznym na nąć.

Wśród czasowników niedokonanych wyróżniamy czasowniki częstotliwe, t.j. wyrażające czynność powtarzającą się i zakończone w trybie bezokolicznym na ać, awać, ywać, iwać, np. jadać, grywać, widywać, pijać od jeść, grać, widzieć, pić.

I M I E S Ł O W

Od czasowników tworzymy imiesłowy, t.j. wyrazy podobne do przymiotników lub przysłówków, a służące do skracania zdań, np. zamiast powiedzieć: chłopiec, który się uczy, zmęczył się, mówimy: chłopiec uczący się, zmęczył się, albo: ucząc się, chłopiec zmęczył się.

Istnieją następujące imiesłowy:

1. Imiesłów odmienny teraźniejszy, który tworzymy jedynie od czasowników niedokonanych przez dodanie do 3-ciej osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego końcówki cy dla rodzaju męskiego oraz ca, ce dla rodzaju żeńskiego i nijakiego, np. pisać-piszący,pisząca,piszące, spać-śpiący,śpiąca,śpiące,i t.d. Imiesłów ten odmienia się według deklinacji przymiotnikowej /jak przymiotnik gorący np./

2. Imiesłów współczesny, który tworzymy również jedynie od czasowników niedokonanych,ma końcówkę ąc, np. pisząc,siedząc,śpiąc. jest on nieodmienny,podobnie jak przysłówek i odpowiada na pytanie jak, w jaki sposób.

3. Imiesłów zaprzeszły tworzymy jedynie od czasowników dokonanych. Ma on końcówkę szy i jest nieodmienny,np. napisawszy,usiadłszy,wyspawszy się. Po samogłosce zakończony jest on na wszy,po spółgłosce na łszy.

4. Imiesłów bierny tworzy się od czasowników niedokonanych przechodnich i od dokonanych. Odmienia się jak przymiotnik i ma końcówkę ny,ny,ne oraz ty,ta,te, np. pisany,bity - od czasowników niedokonanych: pisać,bić; napisany,wypisany,zbity,wybity - od czasowników dokonanych: napisać,wypisać,zbić,wybić.

5. Imiesłów czynny czasu przeszłego ma zakończenie ł, ła, ło i równy jest czasowi przeszłemu, np. pisał,pisała,pisało, siedział, siedziała,siedziało,i t.d.

W zdaniach bezpodmiotowych używa się formy czasownika zbudowanej jak imiesłów bierny,zakończonej na o,oznaczającej przeszłą czynność lub przeszły stan nieokreślonej bliżej osoby, np. stworzono,zrobiono, zdobyto i t.d.

ODMIANA CZASOWNIKOW.

Czasowniki odmienia się przez:

tryby : bezokoliczny, oznajmujący, warunkowy i rozkazujący;

czasy : teraźniejszy, przeszły i przyszły;

liczby: pojedyńczą i mnogą;

rodzaje: męski, żeński i nijaki /w czasie przeszłym i przyszłym trybu oznajmującego oraz w trybie warunkowym/;

osoby : ja, ty, on,ona,ono, my, wy, oni,one;

Odmiana czasownika nazywa się koniugacją.

Podług końcówki 3-ciej osoby czasu teraźniejszego liczby pojedyńczej rozróżniamy trzy koniugacje czasownika:

1-sza koniugacja, w której 3-cia osoba liczby pojedyńczej czasu teraźniejszego kończy się na e, np. pić-pije, jeść-je, brać-bierze, iść-idzie i t.p.

2-ga koniugacja, w której 3-cia osoba liczby pojedyńczej czasu teraźniejszego kończy się na i lub y, np. chodzić-chodzi, spać-śpi, mierzyć-mierzy, liczyć-liczy i t.p.

3-cia koniugacja, w której 3-cia osoba liczby pojedyńczej czasu teraźniejszego kończy się na a, np. słuchać-słucha, usypiać-usypia, stąpać-stąpa, i t.p.

W czasownikach dokonanych /które nie mają czasu teraźniejszego, koniugację poznajemy po końcówce 3-ciej osoby liczby pojedyńczej czasu przyszłego.

Tryb bezokoliczny wyraża samo pojęcie działania lub stanu, np. czytać, pracować, nieść, móc. W tym trybie czasowniki zakończone są na c i ć i nie odmieniają się.

Przez tryb oznajmujący oznajmujemy, że czynność odbywa się, odbywała lub będzie się odbywać. W tym trybie czasowniki odmieniają się według czasów, osób i rodzai.

Tryb warunkowy wyraża czynność nieistniejącą w rzeczywistości, lecz pomyślaną jako możliwą lub niemożliwą przy pewnych warunkach np. pracowałbym,gdybym miał więcej czasu. W trybie warunkowym czasowniki odmieniają się również według czasów /teraźniejszym i przeszłym/ osób /ja,ty,on,ona,my,wy,oni,one/ i rodzai.

Tryb rozkazujący wyraża rozkaz, t.j. za jego pomocą ujawniamy naszą wolę, np. przyjdź! weź! i t.d.

W każdej koniugacji rozróżniamy cały szereg grup,które odmieniają się według pewnych wzorów. Ponieważ niemożliwym jest podanie ścisłych i konkretnych zasad dla wszystkich czasowników, podajemy najbardziej charakterystyczne formy dla niektórych grup w następującej kolejności:

a/ tryb bezokoliczny;
b/ 1-szą i 3-cią osobę liczby poj. czasu teraźniejszego dla czasowników niedokonanych lub czasu przyszłego dla dokonanych;
c/ 1-szą i 3-cią osobę liczby poj. czasu przeszłego;
d/ 3-cią osobę liczby mnogiej czasu przeszłego;
e/ 1-szą osobę liczby poj. trybu rozkazującego;
f/ imiesłów nieodmienny teraźniejszy;
g/ imiesłów bierny.

Przy odmianie czasownika należy rozróżnić stronę czynną,bierną i zwrotną. Mówimy o stronie czynnej, kiedy podmiot sam działa, np. ojciec wychowuje syna; o stronie biernej, gdy podmiot doznaje działania od innego przedmiotu,np. syn jest wychowywany przez ojca; o stronie zwrotnej, gdy podmiot oddziaływa sam na siebie, np. chory leczy się.

W stronie biernej czasowniki odmienia się za pomocą użytych w odpowiednim czasie czasowników być, stać się, zostać i imiesłowu biernego, np. być zrobionym, zostać obranym, z tym, że w innych try-

bach imiesłów pozostaje w mianowniku, a więc: jest zrobiony, został obrany, i t.d. W stronie zwrotnej zaimek się pozostaje bez zmian we wszystkich osobach, np. myję się, myjesz się, myje się i t.d.

Odmiana czasownika być

/Czasownik być nazywamy posiłkowym, gdyż używamy go przy tworzeniu czasów złożonych/.

Tryb bezokoliczny

być

Tryb oznajmujący

Czas teraźniejszy

Liczba pojedyncza	Liczba mnoga
/ja/ jestem	/my/ jesteśmy
/ty/ jesteś	/wy/ jesteście
/on, ona, ono/ jest	/oni, one/ są

Czas przeszły

Rodzaj męski i nijaki	Rodzaj żeński
byłem	byłam
byłeś	byłaś
był, było	była
byliśmy, byłyśmy	byłyśmy
byliście, byłyście	byłyście
byli, były	były

Czas przyszły

będę	będziemy
będziesz	będziecie
będzie	będą

Tryb warunkowy

Czas teraźniejszy

Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
byłbym	Byłabym	byłobym
byłbyś	byłabyś	byłobyś
byłby	byłaby	byłoby
bylibyśmy	byłybyśmy	byłybyśmy
bylibyście	byłybyście	byłybyście
byliby	byłyby	byłyby

Czas przeszły

Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
byłbym był	byłabym była	byłobym było
byłbyś był	byłabyś była	byłobyś było
byłby był	byłaby była	byłoby było
bylibyśmy byli	byłabyśmy były	byłybyśmy były
bylibyście byli	byłybyście były	byłybyście były
byliby byli	byłyby były	byłyby były

Tryb rozkazujący

bądź
niech będzie
bądźmy
bądźcie
niech będą

Imiesłowy

odmienny teraźniejszy: będący

współczesny: będąc

zaprzeszły: zdobywszy, wydobywszy, nabywszy i t.d. od czasowników zdobyć, wydobyć, nabyć, które odmieniają się jak czasownik być.

bierny: zdobyty, wydobyty, nabyty,

czynny czasu przeszłego: był, była, było.

Czasownik częstotliwy

Tryb bezokoliczny

bywać

Tryb oznajmujący

Czas teraźniejszy

bywam	bywamy
bywasz	bywacie
bywa	bywają

Czas przeszły

bywałem, bywałam	bywaliśmy, bywałyśmy
bywałeś, bywałaś	bywaliście, bywałyście
bywał, bywała, bywało	bywali, bywały

Czas przyszły

będę bywał, a, lub bywać	będziemy bywali, ły, lub bywać
będziesz bywał, a, lub bywać	będziecie bywali, ły, lub bywać
będzie bywał, a, lub bywać	będą bywali, ły, lub bywać

Tryb warunkowy

Czas teraźniejszy

bywałbym, bywałabym, bywałobym	bywalibyśmy, bywałybyśmy
bywałbyś, bywałabyś, bywałobyś	bywalibyście, bywałybyście
bywałby, bywałaby, bywałoby	bywaliby, bywałyby

lub

ja bym bywał, bywała, bywało	my byśmy bywali, bywały
ty byś bywał, bywała, bywało	wy byście bywali, bywały
on by bywał, ona by bywała ono by bywało	oni by bywali, one by bywały

Czas przeszły

byłbym bywał,	byłabym bywała,	byłobym bywało,
byłbyś bywał,	byłabyś bywała,	byłobyś bywało,
byłby bywał ,	byłaby bywała,	byłoby bywało,
bylibyśmy bywali,	byłybyśmy bywały	
bylibyście bywali,	byłybyście bywały	
byliby bywali,	byłyby bywały	

Tryb rozkazujący

bywaj, niech bywa, bywajmy, bywajcie, niech bywają

Imiesłowy

Odmienny teraźniejszy: bywający

Współczesny: bywając

Zaprzeszły: zdobywszy, wydobywszy, nabywszy

Bierny: zdobywany, wydobywany, nabywany

Czynny czasu przeszłego: bywał, bywała, bywało.

KONIUGACJA I.

Tryb bezokoliczny

Czasownik niedokonany:	Czasownik dokonany:
nieść	przynieść

Tryb oznajmujący

Czas teraźniejszy

ja niosę
ty niesiesz
on, ona, ono niesie
my niesiemy
wy niesiecie
oni, one niosą

Czas przeszły

niosłem, niosłam	przyniosłem, przyniosłam
niosłeś, niosłaś	przyniosłeś, przyniosłaś
niósł, niosła, niosło	przyniósł,przyniosła,przyniosło
nieśliśmy, niosłyśmy	przynieśliśmy, przyniosłyśmy
nieśliście, niosłyście	przynieśliście, przyniosłyście
nieśli, niosły	przynieśli, przyniosły

Czas przyszły

będę niósł,niosła,niosło lub nieść	przyniosę
będziesz niósł,niosła,niosło lub nieść	przyniesiesz
będzie niósł, niosła,niosło lub nieść	przyniesie
będziemy nieśli,niosły lub nieść	przyniesiemy
będziecie nieśli, niosły lub nieść	przyniesiecie
będą nieśli, niosły lub nieść	przyniosą

Tryb warunkowy

Czas teraźniejszy

niósłbym,niosłabym,niosłobym	przyniósłbym
niósłbyś,niosłabyś, niosłobyś	przyniósłbyś
niósłby, niosłaby, niosłoby	przyniósłby
nieślibyśmy, niosłybyśmy	przynieślibyśmy
nieślibyście, niosłybyście	przynieślibyście
nieśliby, niosłyby	przynieśliby

albo:

ja bym niósł,niosła,niosło	ja bym przyniósł
ty byś niósł,niosła,niosło	ty byś przyniósł
i t.d.	i t.d.

Czas przeszły

byłbym niósł,byłabym niosła,byłobym niosło	/lub przyniósł,/
byłbyś niósł,byłabyś niosła,byłobyś niosło	/lub " /
byłby niósł, byłaby niosła, byłoby niosło	/lub " /
bylibyśmy nieśli,byłybyśmy niosły	/lub przynieśli,przyniosły/
bylibyście nieśli,byłybyście niosły	" "
byliby nieśli, byłyby niosły	" "

Tryb rozkazujący

nieś	przynieś
niech on,ona,ono niesie	niech przyniesie
nieśmy,	przynieśmy
nieście,	przynieście
niech oni, one niosą	niech przyniosą

Imiesłowy

Odmienny teraźniejszy: niosący, niosąca, niosące

Współczesny: niosąc

Zaprzeszły: przyniósłszy

Imiesłów bierny: niesiony	przyniesiony
Czynny czasu przeszłego: niósł, a, o;	przyniósł, a, o.

Strona bierna

Tryb bezokoliczny

być niesionym, niesioną	być przyniesionym, przyniesioną

Tryb oznajmujący

Czas teraźniejszy

jestem niesiony, a, e	jestem przyniesiony, a, e
jesteś niesiony, a, e	jesteś przyniesiony, a, e
jest niesiony, a, e	jest przyniesiony, a, e
jesteśmy niesieni, niesione	jesteśmy przyniesieni, przyniesione
jesteście niesieni, niesione	jesteście przyniesieni, przyniesione
są niesieni, niesione	są przyniesieni, przyniesione

Czas przeszły

byłem niesiony, a, e	byłem przyniesiony, a, e
byłeś niesiony, a, e	byłeś przyniesiony, a, e
i t.d.	i t.d.

Czas przyszły

będę niesiony, a, e	będę przyniesiony, a, e
będziesz niesiony, a, e	będziesz przyniesiony a. e
i t.d.	i t.d.

Tryb warunkowy

byłbym niesiony	byłbym przyniesiony

Tryb rozkazujący

bądź niesiony	bądź przyniesiony

Strona zwrotna

Tryb bezokoliczny: przenieść się

Tryb oznajmujący

przeniosę się	przeniesiemy się
przeniesiesz się	przeniesiecie się
przeniesie się	przeniosą się

W stronie zwrotnej czasowniki odmieniają się jak w stronie czynnej z dodaniem we wszystkich osobach zaimka się.

Grupy czasowników I. koniugacji.

Bezokolicznik: nieść, paść, trząść, gryźć, wieźć

niosę-niesie, niosłem-niósł-nieśli, nieś, niosąc, zaniósłszy, niesiony;

pasę-pasie, pasłem-pasł-paśli, paś, pasąc, upasłszy, pasiony

trzęsę-trzęsie, trząsłem-trząsł-trzęśli, trząś, trzęsąc, wytrząsłszy, trzęsiony:

gryzę-gryzie, gryzłem-gryzł-gryźli, gryź, gryząc, ugryzłszy, gryziony;

wiozę-wiezie, wiozłem-wiózł-wieźli, wieź, wioząc, zawiózłszy, wieziony;

Bezokolicznik: iść, jechać, jeść, leźć

idę-idzie, szedłem-szedł-szli /rodzaj żeński: szłam-szła-szły/, idź, idąc, przyszedłszy /od przyjść/;

jadę-jedzie, jechałem-jechał-jechali, jedź, jadąc, przejechawszy, przejechany;

jem-je, jadłem-jadł-jedli, /jadły/, jedz, jedząc, zjadłszy, zjedzony;

lezę-lezie, lazłem-lazł-leźli, leź, leząc, przylazłszy.

Bezokolicznik: znaleźć /wynaleźć/, siąść, paść

znajdę-znajdzie, ~~znalazłem-znalazł-znaleźli~~, znajdź, znalazłszy, znaleziony;

siądę-siądzie, siadłem-siadł-siedli, /siadły/; siądź, siadłszy;

padnę-padnie, padłem-padł-padli, padnij, padłszy;

Bezokolicznik: zacząć, wziąć, zająć

zacznę-zacznie, zacząłem/zaczęłam/-zaczął-zaczęli, zacznij, zacząwszy, zaczęły;

wezmę-weźmie, wziąłem /wzięłam/-wziął-wzięli, weź, wziąwszy, wzięty;

zajmę-zajmie, zająłem /zajęłam/-zajął-zajęli, zajmij, zająwszy, zajęty;

Bezokoliczniki: dąć, kląć, ciąć

dmę-dmie, dąłem /dęłam/-dął-dęliśmy, dmij, dmąc, zadąwszy, dęty;

klnę-klnie, kląłem /klęłam/-klął-klęli, klnij, klnąc, zakląwszy, zaklęty;

tnę-tnie, ciąłem-ciął-cięli, tnij, tnąc, przeciąwszy, cięty;

Bezokolicznik: drzeć, żreć

drę-drze, darłem-darł-darli, drzyj, drąc, zdarłszy, darty ;
żrę-żre, żarłem-żarł-żarliśmy, żryj, żrąc, zżarłszy, zżarty ;

Bezokolicznik: brać, rwać

biorę-bierze, brałem-brał-brali, bierz, biorąc, zabrawszy, zabrany;
rwę-rwie, rwałem-rwał-rwali, rwij, rwąc, porwawszy, porwany;

Czasowniki dokonane jednotliwe jak krzyknąć, palnąć, cisnąć /w znaczeniu rzucić/ odmieniają się według następującego wzoru:

krzyknę-krzyknie, krzyknąłem-/krzyknęłam/-krzyknął-krzyknęli, krzyknij, krzyknąwszy, wykrzyknięty;

Istnieje także szereg czasowników innych zakończonych w bezokoliczniku na nąć:

Bezokolicznik: słynąć, rosnąć, więdnąć, grzęznąć

słynę-słynie, słynąłem /słynęłam/-słynął-słynęli, słyń, zasłynąwszy, słynąc;
rosnę-rośnie, rosłem-rósł-rośli, rośnij, rosnąc, wyrósłszy, wyrośnięty;
więdnę-więdnie, więdłem-wiądł-więdli, więdnij, więdnąc, zwiądłszy, zwiędnięty;
grzęznę-grzęźnie, grzęzłem-grzązł-grzęźli, grzęźnij, grzęznąc, ugrzązłszy, ugrzęźnięty;

Czasowniki zakończone w trybie bezokolicznym na ować, ywać odmieniają się prawie wszystkie według następującego wzoru:

Bezokolicznik: kupować, pokazywać

kupuję-kupuje, kupowałem-kupował-kupowali, kupuj, kupując, zakupiwszy, kupowany;
pokazuję-pokazuje, pokazywałem-pokazywał-pokazywali, pokazując, pokazawszy, pokazywany;

Szereg innych czasowników ma również w czasie teraźniejszym końcówkę je:

Bezokolicznik: bić, kryć, myć, ryć, szyć, tyć, wyć, żyć, czuć, kłuć, pluć, pruć, psuć, snuć, szczuć, truć, obuć, żuć;

biję-bije, biłem-bił-bili, bij, bijąc, zbiwszy, bity;
kryję-kryje, kryłem-krył-kryli, kryj, kryjąc, ukrywszy, ukryty;
Czasowniki: myć, ryć, szyć, tyć, wyć, żyć odmieniają się jak kryć.
czuję-czuje, czułem-czuł-czuli, czuj, czując, odczuwszy, odczuty;

Czasowniki: kłuć, knuć, płuć, pruć, psuć, snuć, szczuć, truć, obuć, żuć odmieniają się jak czuć.

Czasowniki na nieć, jak istnieć, zielenieć, siwieć, zgłodnieć odmieniają się jak następuje:

istnieję-istnieje, istniałem-istniał-istnieli, istnij, istniejąc, zaistniawszy; - od czasowników tych istnieje szereg przymiotników jak zaistniały, zzieleniały, zgłodniały i t.d.

Czasowniki: chcieć, umieć, śmieć

chcę-chce, chciałem-chciał-chcieli, chcij, chcąc, zachciawszy;

umiem-umie, umiałem-umiał-umieli. um, umiejąc;

śmiem-śmie, śmiałem-śmiał-śmieli, śmij. śmiejąc;

Czasowniki częstotliwe na awać: dawać, stawać, poznawać,

daję-daje, dawałem-dawał-dawali, dawaj, dając, dawany;

Czasowniki: wiać, chwiać się, grzać, lać, piać, siać, śmiać się i bezosobowy dziać się odmieniają się jak niżej:

wieję-wieje, wiałem-wiał-wieli /wiały/, wiej, wiejąc, zawiawszy, zawiany;

KONIUGACJA II.

W drugiej koniugacji tryb bezokoliczny ma przeważnie końcówkę

ić, yć, eć oraz kilka ać.

Czasowniki prosić, kosić, nosić, straszyć, obnażyć, stroić, poić, robić, chwalić, ganić, wierzyć, ręczyć, ulżyć, ruszyć, polszczyć, wozić, wodzić, płacić, pędzić, czyścić, więzić, zalesić, odsłonić, kupić, trafić, modlić się, pozwolić, kadzić, szkodzić, jeździć, chodzić, gorszyć, patrzeć, myśleć, ryczeć, błyszczeć, wisieć, lecieć siedzieć, lubić;

proszę-prosi, prosiłem-prosił-prosili, proś, prosząc, uprosiwszy, proszony; - kosić i nosić odmieniają się jak prosić.

straszę-straszy, straszyłem-straszył-straszyli, strasz, strasząc, przestraszywszy, przestraszony; - obnażyć odmienia się jak straszyć.

stroję-stroi, stroiłem-stroił-stroili, strój, strojąc, wystroiwszy, wystrojony; - poić odmienia się jak stroić.

robię-robi, robiłem-robił-robiliśmy, rób, robiąc, zrobiwszy, zrobiony;

inne czasowniki odmieniają się podług powyższego wzoru.

Bezokolicznik: przypomnieć, przypomnę-przypomni, przypomniałem-przypomniał-przypomnieli, przypomnij, przypomniawszy, przypomniany;

Bezokolicznik: spać, stać, bać się:

śpię-śpi, spałem-spał-spali, śpij, śpiąc, zaspawszy, zaspany; stoję-stoi, stałem-stał-stali, stój, stojąc, zastawszy; - bać się odmienia się jak stać.

KONIUGACJA III.

W III-ej koniugacji tryb bezokoliczny, za wyjątkiem kilku czasowników na końcówkę ać: grać, korzystać, wybierać i t.d. Odmieniają się one w następujący sposób:

gram-grasz-gra, gramy-gracie-grają, grałem-grał-grali, graj, grając, zagrawszy, zagrany;

Czasowniki: być /także dokonane jak: zdobyć, wydobyć, przybyć, pozbyć się/, mieć, dać, jeść i wiedzieć, nie należą do żadnej koniugacji i odmieniają się w następujący sposób:

jestem-jesteś, jest, jesteśmy-jesteście-są, byłem-byłeś-był, byliśmy /byłyśmy /-byliście /byłyście/-byli /były/, bądź, będąc, bywszy,

mam-masz-ma, mamy-macie, mają, miałem-miałeś-miał, mieliśmy, mieliście-mieli, miej, mając, miawszy, miany;

dam-dasz-da, damy-dacie-dadzą, dałem-dałeś-dał, daliśmy /dałyśmy/-daliście /dałyście/-dali, daj, dając, dawszy, dany;

jem-jesz-je, jemy-jecie-jedzą, jadłem-jadłeś-jadł, jedliśmy /jadłyśmy/-jedliście /jadłyście/-jedli /jadły/, jedz, jedząc, zjadłszy, zjedzony;

wiem-wiesz-wie, wiemy-wiecie-wiedzą, wiedziałem-wiedziałeś-wiedział, wiedzieliśmy /wiedziałyśmy/-wiedzieliście /wiedziałyście/ wiedzieli /wiedziały/, wiedz, wiedząc, powiedziawszy, powiedziany.

- - - - -

CZĘŚCI MOWY NIEODMIENNE

PRZYSŁÓWEK

Przysłówek jest częścią mowy, która określa bliżej czasownik. Przysłówki dzielimy na:

1. Przysłówki czasu, które odpowiadają na pytania: kiedy, odkąd, od jakiego czasu, /niegdyś, dawno, dziś, jutro/.

2. przysłówki miejsca, na pytania dokąd,gdzie,którędy /tu,tam/
3. " sposobu, " " jak /ładnie, brzydko/;
4. " stopnia, " " jak /cokolwiek,trochę/;
5. " miary, " " ile /dużo, mało/;
6. " pytające, np. gdzie, którędy, dlaczego
7. " twierdzące,np. tak,oczywiście, istotnie;
8. " przeczące, np. nie, bynajmniej.

Przysłówki sposobu przeważnie pochodzą od przymiotników i stopniują się podobnie jak przymiotniki,np. dzielnie /od przymiotnika dzielny/, dzielniej,najdzielniej; szczęśliwie /od przymiotnika szczęśliwy/, szczęśliwiej,najszczęśliwiej.

Przysłówki: dużo,mało,wiele,dobrze,źle,lekko - stopniują się nieprawidłowo:

dużo,wiele /wielu dla rodzaju męsk.osob./ więcej,najwięcej;
mało, mniej, najmniej;
dobrze, lepiej, najlepiej;
źle, gorzej, najgorzej;
lekko, lżej, najlżej.

PRZYIMEK

Przyimek wymaga po sobie jakiegoś przypadku,czyli rządzi przypadkiem. Niektóre przyimki rządzą dwoma lub trzema przypadkami.

II-gim przypadkiem rządzą przyimki:	do,od,bez,dla,u,z, za,mimo,obok, oprócz,wśród /od kolegi,bez serca, dla matki i t.d./
III-cim " " "	ku,przeciw,wbrew /ku domowi, wbrew radom/,
IV-tym " " "	przed,pod,nad,przed,w,o,na,po, z,za /przez rzeczkę, pod stół, za węgieł/,
VI-tym " " "	pod,nad,przed,z,za,między /pod stołem, za węgłem/,

VII-mym przypadkiem rządzą przyimki: w, o, na, po, przy /w domu, przy stole, na ziemi, i t.d./

SPOJNIK

Spójnik jest to część mowy, która łączy, czyli spaja ze sobą wyrazy, grupy wyrazów lub całe zdania. A, ale, albo, jeśli, lecz, że, ponieważ, bo, i, oraz i t.p. są spójnikami.

WYKRZYKNIK

Wyrazy, które nie łączą się ściśle z innymi wyrazami, a wyrażają jedynie pewne uczucia, nazywamy wykrzyknikami, np. ach, och, hej i t.d.

---o0o---

ZDANIE I CZESCI ZDANIA.

Zdanie jest to pewna myśl, uczucie lub wola wyrażona słowami. Ze względu na treść, jaką zdanie zawiera oraz na zamiar w jakim je wypowiadamy, rozróżniamy:

a/ zdania oznajmujące, np. idę do domu, uczymy się w szkole;
b/ " pytające, np. czy idziesz do domu? czy uczycie się w szkole?
c/ " rozkazujące, np. idź do domu, ucz się w szkole;
d/ " wykrzyknikowe, np. idziemy do domu! nareszcie w szkole możemy się uczyć!

Zdania bywają pojedyńcze i złożone.

Zdanie pojedyńcze wypowiada jedną odrębną myśl i nie ma związku z innymi zdaniami, np. Księżyc świeci. Słowik śpiewa. Noc jest ciepła. Chłopiec czyta piękne poezje.

Zdanie złożone składa się z kilku zdań prostych i wyraża jedną myśl o szerszym znaczeniu. Np. gdy w ciepłą noc majową księżyc świeci, chłopiec czyta piękne poezje przy akompaniamencie śpiewu słowika.

C z ę ś c i   z d a n i a.

Podmiot

Wyraz lub wyrazy, które mówią o kim lub o czym wypowiadamy się w zdaniu, nazywa się podmiotem. Podmiot odpowiada na pytanie: kto, co? i może być wyrażony za pomocą rzeczownika, zaimka, przymiotnika, liczebnika przeważnie w mianowniku, i czasownika w trybie bezokolicznym. Np. pies szczeka, ona wygląda przez okno, odważny niczego się nie boi. Podmiot wyrażony innym przypadkiem nazywamy podmiotem logicznym, np. brak mi czasu. Czasami podmiotu w ogóle się nie wyraża, gdyż sama treść zdania oraz końcówka czasownika nań wskazuje, np. piszemy listy /zamiast: my piszemy listy/; czytacie książki /zamiast: wy czytacie książki/; taki podmiot nazywa się domyślnym. Istnieją również zdania bezpodmiotowe, np. grzmi, błyska się, chce mi się spać, mówiono o zbliżającym się niebezpieczeństwie, i t.d.

Orzeczenie.

Orzeczenie jest to część zdania, która może wyrażać:

a/ to co o podmiocie mówimy, czyli czynność wykonywaną przez podmiot, np. pies szczeka, on wygląda przez okno;

b/ stan lub położenie w jakim się podmiot znajduje, np. dziecko śpi, człowiek siedzi;

c/ czym jest podmiot, np. Stefan Batory był królem Polski;

d/ jaki jest podmiot, np. nasz nauczyciel jest cierpliwy;

e/ w jakiej ilości podmiot występuje, np. uczniów w klasie jest trzydziestu.

Zależnie od treści orzeczenie bywa wyrażone czasownikiem, albo rzeczownikiem, przymiotnikiem czy liczebnikiem z czasownikiem być, stać się, zostawać, mianować, ogłosić.

Orzeczenie wyrażone samym czasownikiem nazywamy o r z e c z e-

n i e m s ł o w n y m , orzeczenie wyrażone innymi częściami mowy - o r z e c z e n i e m i m i e n n y m , które składa się z orzecznika i łącznika. Orzecznikiem jest rzeczownik, przymiotnik, czy liczebnik, łącznikiem czasownik być i t.d.

Podobnie jak podmiot, orzeczenie może być również domyślne, np. gdy powiemy: Aeroplan! to znaczy, że aeroplan leci, albo: to aeroplan - znaczy: to jest aeroplan.

Podmiot i orzeczenie jednowyrazowe /a orzeczenie nawet dwuwyrazowe/ nazywamy nierozwiniętym /np. dom stoi/, wielowyrazowe nazywamy rozwiniętym /np. piękny dom stoi w źle utrzymanym ogrodzie/. Niezbędny wyraz podmiotu i orzeczenia nazywamy podmiotem i orzeczeniem zasadniczym.

O k r e ś l e n i a.

Wszystkie części zdania oprócz podmiotu i orzeczenia zasadniczego nazywamy określeniami. Dzielimy je na następujące grupy:

I. Przydawka, która odpowiada na pytanie: jaki, który, czyj, ile. Rozróżniamy przydawki:

a/ przymiotne, wyrażone przymiotnikiem, zaimkiem, imiesłowem przymiotnikowym, liczebnikiem, np. leniwy uczeń nie pracuje, moja książka leży na stole, siódma godzina wybiła, mam pięć zeszytów;

b/ rzeczowne, wyrażone rzeczownikiem w tym samym przypadku co rzeczownik określany, np. wielki malarz Matejko, z moim bratem Stefanem;

c/ dopełniaczowe, wyrażone zawsze rzeczownikiem w dopełniaczu, odpowiadające na pytanie: czyj, np. wielki poemat Mickiewicza, w wielkim poemacie Mickiewicza;

d/ przyimkowe, wyrażone rzeczownikiem z przyimkiem, np. zdanie bez sensu, człowiek z sercem.

II. Przedmiot /czyli dopełnienie/ oznacza osoby lub rzeczy, do których odnosi się czynność lub rzecz o jakiej mowa w zdaniu.

a więc jest on najczęściej określeniem czasownika, np. czytam książkę. Może on być wyrażony za pomocą rzeczownika lub zaimka w bierniku, dopełniaczu, celowniku i narzędniku z przyimkiem lub bez oraz przez czasownik w trybie bezokolicznym. Przedmiot może być bliższy lub dalszy.

Przedmiot bliższy przy przemianie zdania ze strony czynnej na bierną staje się podmiotem /ogrodnik podlewa kwiaty - kwiaty są podlewane przez ogrodnika: rzeczownik kwiaty jest przedmiotem bliższym w pierwszym zdaniu, podmiotem w drugim zdaniu/.

Przedmiot dalszy przy zmianie na stronę bierną zostaje nadal przedmiotem; występuje on również przy czasownikach nie mających strony biernej, np. chłopiec rzucił kość psu - kość została rzucona psu przez chłopca; rzeczownik psu jest przedmiotem w jednym i w drugim zdaniu.

Przedmiot wyrażony przez tryb bezokoliczny jest zawsze bliższym np. dzieci lubią się bawić /czyli dzieci lubią zabawę - zabawa jest lubiana przez dzieci/.

III. Okoliczniki, określają bliżej pewne czynności, stany, lub właściwości osób i rzeczy. Dzielą się one na okoliczniki:

a/ czasu, które odpowiadają na pytania: kiedy, odkąd, dopóki, jak dawno, jak długo - i wyrażane są za pomocą przysłówków, np. jutro wyjeżdżam do Warszawy, od wczoraj nic nie jadłem, i t.d.

b/ miejsca, które odpowiadają na pytania: gdzie, dokąd, skąd, którędy i wyrażone są za pomocą rzeczownika z przyimkiem lub przysłówka, np. idę do domu, nie chodź tamtędy, i t.d.

c/ sposobu, które odpowiadają na pytanie jak, jakim sposobem? i wyrażone są przysłówkiem, np. gram cicho, chodzę powoli;

d/ przyczyny, które odpowiadają na pytanie dlaczego, z jakiego powodu? i wyrażone są za pomocą przysłówka, rzeczownika oraz bezokolicznika, np. żebrak umarł z głodu;

e/ celu, które odpowiadają na pytanie poco, naco, w jakim celu i wyrażone są rzeczownikiem lub bezokolicznikiem, np. chodzę do szkoły by się uczyć /lub dla nauki/.

IV. Wyrazy pomocnicze łączą jedne części zdania z drugimi, np. chcę się uczyć francuskiego lub angielskiego; brat i siostra idą do lasu. Wyrażone są one za pomocą przyimków i spójników.

V. Wyrazy wtrącone nie łączą się bezpośrednio z żadną częścią zdania, wyrażone są za pomocą rzeczownika w rozmaitych przypadkach, wykrzyknikiem, czasem nawet dwoma lub więcej wyrazami, np. Zosiu, chodź tutaj; ach, cóż za nieszczęście; moim zdaniem, powinnaś to zrobić, i t.p.

ZDANIE ZŁOŻONE.

Zdanie złożone składa się z dwu lub kilku zdań pojedyńczych. Ze względu na formę i wzajemny stosunek zdań wchodzących w skład zdania złożonego rozróżniamy:

1. Zdania główne, t.j. takie, które wyrażają myśl zupełną i są same przez się zrozumiałe;
2. Zdania poboczne, t.j. takie, które nie wyrażają zupełnej myśli i są zrozumiałe w połączeniu ze zdaniami głównymi.

Zdania złożone, składające się z samych zdań głównych, nazywają się współrzędnie złożonymi, np. jesień nadchodzi, liście żółkną i opadają, ptaki odlatują za morze. Każde z tych zdań z osobna zowiemy zdaniami współrzędnymi.

Zdanie złożone składające się ze zdania głównego i jednego lub kilku zdań pobocznych nazywa się zdaniem podrzędnie złożonym, zdania poboczne wchodzące w jego skład - zdaniami podrzędnymi, zdanie główne w stosunku do zdań podrzędnych - zdaniem nadrzędnym. Np.

w zdaniu: nie pójdę dziś na spacer, ponieważ nie lubię wychodzić, gdy deszcz pada, "nie pójdę na spacer" jest zdaniem głównym nadrzędnym, zdania zaś "ponieważ nie lubię wychodzić" i "gdy deszcz pada" są zdaniami pobocznymi, podrzędnymi.

W pierwszym przykładzie zdania współrzędne nie są połączone ze sobą, natomiast w drugim przykładzie połączone są ze sobą spójnikami; dlatego też pierwsze połączenie nazywa się bezspójnikowym, drugie zaś spójnikowym.

ZASADY PISOWNI.

Obowiązująca pisownia polska opiera się na uchwałach z kwietnia 1936 r. Polskiej Akademii Umiejętności, zatwierdzonych przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Duże litery

Dużą literą piszemy:

a/ imiona własne ludzi, bogów, zwierząt i t.p. np. Adam, Sobieski, Wisła, Burek;

b/ nazwy mieszkańców części świata, krajów, nazwy państw, narodów, szczepów i ras, np. Europejczyk, Francuz, Mazurzy;

c/ nazwy świąt, np. Boże Narodzenie, Wielkanoc;

d/ nazwy dzielnic, placów, ulic, np. Stare Miasto, ul.Floriańska;

e/ nazwy przedsiębiorstw, zakładów, urzędów i organizacyj, np. Monopol Solny, Towarzystwo Czytelń Ludowych;

f/ tytuły czasopism, książek, artykułów, utworów literackich, np. Wiarus Polski;

Ze względów uczuciowych lub grzecznościowych możemy pisać dużą literą każdy rzeczownik i towarzyszący mu przymiotnik lub zaimek zastępujący rzeczownik, np. Syn Boży, Ojczyzna; w liście: Donoszę Szanownemu Panu,że będę Go oczekiwał...

Spójniki wewnątrz tytułów piszemy małą literą, np. Wróble na Dachu.

W tytułach książek, artykułów i utworów literackich piszemy dużą literą tylko pierwszy wyraz, np. Ogniem i mieczem, Bez dogmatu.

Pisanie ó - u

W języku polskim istnieją dwa rodzaje samogłoski o tym samym dźwięku: u i ó . Pierwszą nazywamy u otwarte, drugą ó zamknięte.

W ogólności piszemy ó we wszystkich wyrazach, w których ó da się wymienić na samogłoskę o, np. wóz-wozy, stół-stoły i t.p. Jednak i tutaj są pewne odstępstwa np. kowal-kuć, dwoje-dwu /chociaż dwóch/ rysować-rysuję, kierować-kieruję-kierunek i t.p. Dlatego należy zapamiętać, że wszystkie wyrazy zakończone na uj, unek, piszemy przy pomocy u otwartego, np. rachuję-rachunek, pocałunek-pocałuję, kuję, wuj i t.p.

W wyrazach gdzie po ó następuje spółgłoska w, piszemy prawie zawsze ó zamknięte, np. borówka, ówdzie, Ćmielów i t.p. Wyjątkami są wyrazy: okuwać, okuwka, zasuwać, zasuwka, skuwka.

W następujących wyrazach piszemy ó mimo, że nie dadzą się one podciągnąć do powyższych reguł: chór, chróst, góra, Józef, jaskółka, kłótnia, król, krótki, mózg, ogół, ogórek, płókać, póty, późno, powrósło, próchno, próżny, prócz, różny, stróż, sobowtór, szczegół, tchórz, wiór, włóczęga, włóczyć, wójt, wskórać, zbój, żółć, żółty, żółw, żóraw.

Pisanie rz - ż

Spółgłoska rz nie różni się w mowie od ż, a nawet na końcu wyrazów od sz. Zachowujemy ją jednak w piśmie i piszemy rz tam, gdzie

dźwięk ten powstał z r, np. na jeziorze - jezioro, przy siostrze - siostra, na górze - góra, i t.p.

Prócz tego rz piszemy zawsze po spółgłoskach: b, ch, d, g, k, p, t i w, np. brzeg, chrzęst, drzewo, grządź, krzew, przygoda, cietrzew, wrzenie i t.p.

Wyjątek od tej zasady stanowią wyrazy: kształt, Pszczyna, pszczoła, pszenica, wszak, wszelki, wszystek.

Zakończenie stopnia wyższego i najwyższego przymiotników: szy, piszemy zawsze przez sz, np. większy, lepszy, brzydszy i t.p.

Spółgłoskę ż stosujemy bez wyjątku w tych wypadkach, gdy przy zmianie postaci wyrazu dźwięk ż wymienia się na z, ź, g lub h, np. wożę-wóz-wozić, nóżka-noga, drużka-druh, i t.p.

Pisanie h

Litera h oznacza tę samą samogłoskę co ch i używa jej się przeważnie tylko w niektórych wyrazach obcego pochodzenia i w wykrzyknikach, np. hardy, haft, błahy, hej, hoc i t.p.

Pisanie en, em, on, om - ę, ą .

W wyrazach zapożyczonych z języków obcych używamy zbiegu liter en, em, on, om, mimo że dźwiękiem przypominają często samogłoskę ę, lub ą, np. prezydent, komfort, koncert i t.p. w wyrazach rodzimych czyli swojskich używamy ę lub ą, np. ząb, cielę, węgiel, ręka i t.p.

Używanie końcówek ym, im, ymi, imi

Wszystkie przymiotniki rodzaju męskiego i nijakiego użyte w narzędniku lub miejscowniku /6-tym lub 7-mym przypadku/ liczby pojedyńczej mają końcówkę ym lub im, np. głębokim stawem, starym ojcem, dobrym dzieckiem, wysokim drzewem, w głębokim stawie, o starym ojcu,

o dobrym dziecku, o wysokim drzewie.

W liczbie mnogiej w narzędniku /6-tym przypadku/ wszystkie rodzaje przymiotników, a więc także i przymiotniki rodzaju żeńskiego, mają końcówkę ymi lub imi, np. dobrymi dziećmi, wysokimi drzewami, dobrymi matkami, wysokimi topolami.

Pisanie końcówek: ia, ja, ii, i, ij.

W wyrazach typu: Maria, diecezja, pisze się zawsze i za wyjątkiem po c, s, z, po których to spółgłoskach pisze się j, a to celem uniknięcia fałszywej wymowy. Piszemy więc: Francja, pasja, diecezja, biologia, Arabia, fiołek, chemia i t.p.

Po przedrostkach ob, od, nad, pod, przed, w, - piszemy j, np. objuczyć, odjechać, podjąć i t.p, a także w wyrazie: zdjąć.

Gdzie po p, b, f, w, m, jest w mianowniku ia, tam w przypadkach na i pisze się ii, np. Zofii, szałwii, chemii. Jedno i piszemy w wyrazach: głębia, rękojmia, skrobia, stułbia, ziemia, hrabia, margrabia, burgrabia, oraz nazwach miejscowości takich jak: Gorzupia, Krobia, Karwia, Gostomia, Igołomia, Lubomia /zatem: głębi, rękojmi, Lubomi i t.p./

Po n piszemy zawsze i : guberni, pralni, ciotuni, Gdyni i t.p. za wyjątkiem obcych imion własnych i nazw takich jak: Kalifornii, kolonii, pelargonii i t.p.

Dopełniacz liczby mnogiej wyrazów tego typu co: racja, alegoria piszemy tak samo jak dopełniacz liczby pojedynczej, np. tej racji, tych racji, tej alegorii, tych alegorii. W razie potrzeby celem specjalnego wyróżnienia, że chodzi o liczbę mnogą można użyć końcówki yj lub ij. Można więc napisać: tych racyj, tych linij, owych orgij i t.p.

Pisanie łączne i rozdzielne przysłówka nie

Przysłówek nie pisze się razem z rzeczownikami, przymiotnikami i przysłówkami pochodzącymi od przymiotników np. niedola, niewola, niezgoda, nieszczęście; - niewielki, niezgodny; nieśmiertelny; - niemało, niewiele, nierzadko.

Jednak nie piszemy osobno we wszystkich wypadkach, gdzie chodzi o wyraźne lub domyślne przeciwstawienie np. tu nie honor w grze, ale pieniądze; nie wielki to utwór, ale bardzo miły.

W następujących wyrażeniach czasownikowych nie pisze się osobno: nie brak, nie łatwo, nie miło, nie można, nie podobna, nie trzeba, nie trudno, nie warto, nie wiadomo, nie wolno.

Rozdzielnie piszemy nie:

a/ z czasownikami, np. nie śpię, nie palę, nie widać; wyjątek stanowią czasowniki, które nie występują bez tego przeczenia jak: niepokoić, nienawidzieć, niedomagać, niewolić;

b/ z imiesłowami nieodmiennymi, np. nie śpiąc, nie zastawszy go, nie zjadłszy śniadania;

c/ z imiesłowami odmiennymi, o ile nie stały się przymiotnikami, jak w wypadkach: nieskończone jest miłosierdzie Boże; wywarło to na mnie niezatarte wrażenie;

d/ z przysłówkami, o ile nie pochodzą od przymiotników, a więc: nie tędy, nie byle, nie lada i t.d. za wyjątkiem: niebawem, nieraz;

e/ z liczebnikami, np. nie dwa, nie trzy, nie potrójnie /wyjątkowo: niejeden piszemy razem/;

f/ z zaimkami, np. nie ja, nie wy, nie jego, i t.p. Wyjątek stanowią: niejaki, niektóry, nieco, niecoś, niejako,

O DZIELENIU WYRAZÓW.

Przy dzieleniu wyrazów przenoszonych z jednego wiersza na drugi obowiązują następujące prawidła:

1/ dzielimy wyrazy na sylaby, np. Ja-nek ko-si tra-wę:

2/ w razie zbiegu kilku spółgłosek na zapisanym wierszu, pozostawiamy tyle liter spółgłoskowych, ile chcemy, byle by przynajmniej jedna była przeniesiona na wiersz nowy. Np. isk-ra, is-kra, ale nigdy: iskr-a.

3/ w razie zbiegu dwóch jednakowych spółgłosek jedną zostawiamy na zapisanym wierszu, a drugą przenosimy, np. pan-na, las-so, idyl-la;

4/ wyrazy rodzime niewątpliwie złożone dzieli się w miejscu złożenia, np. noc-leg, zmartwych-wstanie.

Nie dzieli się:

1/ wyrazów jednozgłoskowych, np. grzmot, rdzeń, wstręt;

2/ połączeń literowych oznaczających jedną głoskę np. du-chem, to-czyć, du-sza, ale nigdy tak: dus-za, tocz-yć, duc-hem.

ZNAKI PISARSKIE

Kropka /./ jest normalnym znakiem zakończenia zdania.

Średnik /; / również kończy zdanie samodzielne, ale nie końcowe.

Przecinek /,/ dzieli zdania należące do jednego zdania złożonego; stawia się go zawsze:

przed zaimkami względnymi: co, kto, który, jaki;

przed przysłówkami: gdzie, skąd, dokąd, którędy, kiedy, gdy, póki, dopóki, skoro, nim, zanim, odkąd, pokąd;

przed spójnikami: bo, poniekąd, iż, że, gdyż, dlaczego, dlatego, jeśli, jeżeli, mimo, niż, niżeli, choć, chociaż, ale, jakkolwiek, aczkolwiek, jakgdyby, aby, ażeby, gdyby, jakby, jakoby, by, byle, byleby, lubo, czy, a.

Nie stawia się przecinka przed spójnikami i, oraz, tudzież, jeśli stoją one między zdaniami. W zdaniu natomiast należy postawić przecinek przed i przy wyliczaniu, np. na obiad była i zupa, i mięso, i ryba, i owoce; stawiamy także przecinek przed i gdy zastępuje ono spójnik ale, np. martwił się, i nic mu to nie pomogło /zamiast: ale mu to nie pomogło/.

W obrębie zdania pojedyńczego rozdziela się przecinkami równorzędne części zdania, jeśli nie są połączone przy pomocy spójników, Jan, Staś, Marysia i Zosia chodzą do szkoły; w sklepie sprzedawano materiały zielone, czerwone, niebieskie.

Przecinek stawia się również przed wyrazami wprowadzającymi dodatkową część zdania, np. lubię odpoczywać, a zwłaszcza w niedzielę. Stawia się go także po wykrzykniku, np. ach, kiedy to się skończy; po i przed wołaczem, np.: Józiu, chodź tutaj, albo: chodź tutaj,Józiu; często po wyrażeniach: owszem, bynajmniej, niestety, istotnie, rzeczywiście, oczywiście.

Dwukropek daje się przed zapowiedzianą częścią tekstu, wyrażającą cytatę, czyjeś powiedzenie, wyliczenie.

Wielokropek /.../ zastępuje opuszczone miejsca tekstu, lub oznacza, że tok mowy przerwano.

Pytajnik /znak zapytania/ stawia się po pytaniach.

Wykrzyknik służy do podkreślenia rozkazu.

Cudzysłów /" "/ stawia się przy cytowaniu tekstów lub tytułów.

Nawiasów używa się do ujmowania ubocznych wyjaśnień.

Pauzy /myślnika - / używa się w miejsce domyślnego członu zdania np. Front domu był wytworniejszy, tył - skromniejszy. Myślnika używa się także do zwrócenia uwagi na następny wyraz, np. Spodziewał się kogoś z gospodarzy, a zobaczył - obcego żołnierza.

---ooOoo---

S P I S   R Z E C Z Y